

PSYCHOLOGICKÝ PROFIL PŘEDSTAVITELŮ PRAKTIKUJÍCÍCH NEW AGE A JINÁ NEPERSONIFIKOVANÁ NÁBOŽENSTVÍ

VLADISLAV SHESTAKOV

FILOZOFICKÁ FAKULTA, UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI, KATEDRA PSYCHOLOGIE
FACULTY OF ARTS, PALACKÝ UNIVERSITY OLOMOUC, DEPARTMENT OF PSYCHOLOGY
sheskoslav@gmail.com

THE PSYCHOLOGICAL PROFILE OF REPRESENTATIVES PRACTICING NEW AGE AND OTHER NON-PERSONIFIED RELIGIONS

Abstract: This article deals with the analysis of psychological profiles of participants practicing the New Age movement and other non-personified alternative beliefs. The aim of the research is to identify certain psychological traits of the respondents. For the research the author uses the psychological method of the Five-Factor Personality Questionnaire McCrae-Costa or the Big Five in the adaptation by A. B. Khromov. The sample consists of 27 female and male respondents with Belarusian, Ukrainian, and Russian nationalities. The average age of the participants is 29.5 years. The quantitative research was conducted between 2022 and 2023 and was carried out in the manner of electronic data collection through Google Forms. Based on the statistical analysis, the author of the article came to the conclusion that all 27 participants of the study have low levels of neuroticism and extroversion factors. The results of the conducted research may be useful to clinical psychologists specializing in the field of religion or religious studies. The results can also be used by centre staff when working with adolescents who are interested in New Age but do not subscribe to any religion. Psychologists can use the results in psychological training or psychodrama to examine the emotional behavior of clients.

Keywords: New Age; shamanism; paganism; Big Five

THEOLOGICAL REVIEW, Vol. 94, 2023, No. 1 - 2, Number of Article 7, p. 97 – 105.

DOI: 10.14712/12117617.94.1-2.7

Úvod

Svět se nezastavuje, vývoj vesmíru, poznání i společnosti pokračuje, a cesta lidského rodu běží dál. V posledním desetiletí se rychle rozvíjející moderní společnost vyznačuje aktivními procesy transformace náboženství. Zdrojem těchto proměn jsou tendence sekularizace a desekularizace, v důsledku čehož vznikají nejen alternativní duchovní systémy, ale také komplex kvazi-náboženství, která kombinují akademické a vědecké poznatky s astrologií, náboženskou mystikou, okultismem, novopohanstvím nebo uctíváním přírody. Tento fenomén je v odborné literatuře označován jako (hnutí) New Age. Vzniku New Age napomohlo rozšíření individualistického postavení člověka ve společnosti, které vede k vytvoření behaviorálních strategií osobního hledání odpovědí na existenciální otázky.

Aktuálnost zkoumaného tématu potvrzuje i přítomnost lidí, kteří se neidentifikují s žádným tradičním vyznáním, ale sami sebe označují za „duchovní, ale ne nábožný“ (spiritual but not religious). Při dalším bádání v této oblasti je důležité upozornit, že dle Eliade jsou ideologie většiny výše uvedených okultních hnutí New Age založeny na teistickém satanismu a čarodějnictví spolu s uctíváním přírody. V souvislosti s těmito okolnostmi je důležité zvážit, že dnes v oblasti psychologie náboženství neexistuje dostatek přímého vědeckého kvantitativního ani kvalitativního psychologického výzkumu týkajícího se vytváření psychologických profilů osob praktikujících New Age a vyznávajících alternativní neteistické proudy. Aktuálnost tématu studie je dána tím, že její zpracování autor podrobuje vědecké analýze málo probádaného materiálu konceptualizujícího myšlenky a názory osobností hnutí New Age. Z tohoto důvodu článek pojednává o psychologické problematice a zkoumá psychologické rysy respondentů, zatímco teoretická část se okrajově dotýká okultního či teologického diskursu.¹

Teoretická část

New Age jako hnutí je poměrně masové a rozšířené po celém světě, a díky své popularitě má značný počet stoupenců. Je třeba zdůraznit, že tato doktrína je souborem alternativních přesvědčení od převážně okultních, esoterických, mystických, parapsychologických a ekoteistických, až po radikálnější formy, se znaky teistického satanismu. Jak uvádí Bezděk „New Age představuje velmi široký spirituální proud, jehož zdrojem jsou nejen západní i východní náboženské tradice, ale také šamanismus přírodních národů či starověká ‚pohanská‘ náboženství“ (Bezděk, 2008, 63–64).²

Počátky učení New Age byly položeny mystickými naukami 19. století, zejména teosofií, spiritismem a prvky sexuální magie. Autor článku upozorňuje na skutečnost, že ideologickou podstatou New Age je teosofická doktrína, kterou na podkladu prvků buddhismu vypracovala E. Blavatská. Ideologickým východiskem New Age je teosofické učení, které Blavatská rozvinula na základě prvků buddhismu, hinduismu, okultismu a křesťanských idejí.

Autor studie uvádí, že základním konceptem teosofie podle Blavatské (2019) je očekávání zrození lidské rasy s nadpřirozenými schopnostmi.³

Tato teze byla široce rozšířena v 70. a 80. letech 20. století díky americkému mystikovi D. Spanglerovi. Jeho myšlenka spočívá v tom, že uvolnění určité „duchovní energie“ člověka přibližuje úsvitu nové éry, o níž hovořila E. Blavatská,

¹ ELIADE, Mirča. *Okkultizmus, koldovstvo i mody*. Moskva: Sofija, 2002. ISBN 5-344-00159-2

² BEZDĚK, Robert (2008). *Antroposofie a její vliv na spiritualitu v českém prostředí*. Brno, MUNI. Str. 63–64.

³ BLAVATSKAYA, Elena (2004). *Praktičeskij okkultizmus*. Moskva: ACT. ISBN: 5-17-020291-1

a lidé sami ji mohou ovlivnit. Jinými slovy, podle Spenglera (2007) se člověk v New Age nestává jen poslušným otrokem, ale aktivním tvůrcem vesmíru. Dle názoru autora má Spenglerův postoj okultní charakter, protože podle Shestakova a Kňážeka „být bohem bez Boha zůstává hlavním cílem okultních hnutí“ (Shestakov, Kňážek, 2021, 464).^{4 5}

Na tomto základu Kodet (2019) naznačuje, že okultismus je možné chápat jako tajnou nauku zabývající se činnostmi a nadpřirozenými a vědecky nevysvětlitelnými jevy.⁶

V této souvislosti autor studie tvrdí, že okultismus funguje jako kompenzační mechanismus pro představitele některého z výše uvedených kvazi-náboženství New Age. Prostřednictvím praktik prohlubování vědomí nabízí New Age člověku iluzi absolutní kontroly nad vesmírem.

Zdroj této teze pochází z knihy Liber AL vel Legis od A. Crowleyho, který patří k okultním ideologům 20. století. Crowley (1912) uvádí, že „každý muž a každá žena je hvězda“ a „slovo hříchu je omezení“ (Crowley, 1912, I: 3, I: 41), což potvrzuje tezi autora článku, že okultní myšlenky jsou zakotveny v New Age hnutí.

Autor výzkumné studie plně souhlasí s níže uvedenými výzkumníky navrhuujícími analýzu New Age hnutí ze dvou perspektiv: sekulární a konfesijní.

Sekulární religionisté, jako jsou Introvigne (2016), Lužný (2010), Nakonečný (2009), Fuegmann (2008) a Vojtíšek (2004), zkoumají New Age z pozice sociologie, filozofie náboženství, antropologie a psychologie náboženství a odhalují povahu vztahu mezi alternativním náboženstvím a různými aspekty sociální kultury.^{7 8 9 10 11}

⁴ SPENGLER, Oswald. *Gody reshenij*. Moskva: u-faktoriya, 2007. ISBN: 978-5-9757-0154-1

⁵ SHESTAKOV, Vladislav a KŇÁŽEK Gabriel. Psychologická analýza akcentací charakteru respondentů praktikujících okultismus. Olomouc: Univerzita Palackého. *Teologická revue* (online). 2021, 4. Dostupné z: DOI: 10.14712/12117617.92.4.4

⁶ KODET, Vojta. *Křesťanství a okultní praktiky: 25 otázek a odpovědí*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2019. ISBN 978-80-7566-125-8.

⁷ INTROVIGNE, Massimo (2016). *Satanism: A Social History*. Leiden: Brill press. ISBN: 978-90-04-24496-2

⁸ LUŽNÝ, Dušan (2010). Globalizace a sociologie náboženství. In: Lužný, D. & Václavík, D. (eds.) *Individualizace náboženství a identita: Poznámky k současné sociologii náboženství*. Praha: Malvern. s. 13–40. ISBN 978-80-86702-69-8.

⁹ FUEGMANN, Dagmar (2008). *Zeitgenössischer Satanismus in Deutschland: Eine religionswissenschaftliche Untersuchung bei Mitgliedern satanistischer Gruppierungen und gruppenunabhängigen einzelnen: Hintergründe und Wertvorstellungen* (Disertační práce). Získáno 13. října 2021 z Universitätsbibliothek Julius Maximilians Universität Würzburg.

¹⁰ NAKONEČNÝ, Milan (2009). *Lexikon magie*. Praha: Argo. ISBN: 80-237-0090-1

¹¹ VOJTÍŠEK, Zdeněk. (2004). *Encyklopedie náboženských směrů v České republice: Náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*. Praha: Portál. ISBN: 80-7178-798-1

Konfesionální směr se zabývá studiem New Age z dogmatické pozice, která ukazuje selhání alternativních náboženství duchovního a morálního postoje. Tento směr reprezentují autoři jako Kodet (2019), Schmidt (2018), INTROVIGNE (2016).^{12 13 14}

Ve vědecké literatuře běžně známé religionistické klasifikace strukturují hnutí New Age a rozlišují jeho hlavní směry:

1. Neoorientalizmus (založený na východních naukách);
2. Spiritismus, magismus (učení založené na indické mytologii);
3. Satanismus (na základě spisů A. LaVeye);
4. Novopohanské kultury (víra v panteon pohanských bohů).

V poslední době se rozšířily ekologické kultury, které jsou založeny na uctívání přírody. Na základě toho považuje autor za vhodné doplnit výše uvedenou klasifikaci o bod 5. Ekoteismus.

Různé vědecké studie autorů, jako jsou Šram (2017), Tempel & Moodley (2020), upozorňují na hypertymii a nadměrnou labilitu psychiky vyznavačů alternativních kvazi-náboženských názorů.¹⁵

Zvýšenou míru osobní expresivity a impulzivity naznačuje longitudinální studie Stronge, Bulbulia, Davise (2020).¹⁶

Na základě výše uvedených výzkumů považuje autor za vhodné zkoumat psychologické profily představitelů alternativních náboženských hnutí v rámci New Age. Pro tento účel autor studie používá Pětifaktorový osobnostní dotazník McCrae-Costa nebo velkou pětku v adaptaci A. Chromova.

Podle R. McCrae a P. Costy je, na základě faktorové analýzy pěti nezávislých proměnných, jako neurotizmus, extravertze, otevřenost zkušenostem, spolupráce a svědomitost, zcela dostačující pro adekvátní popis psychologického profilu osobnosti.

¹² KODET, Vojta. *Křesťanství a okultní praktiky: 25 otázek a odpovědí*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2019. ISBN 978-80-7566-125-8.

¹³ SCHMIDT, Joachim (2018). *Satanismus: Mythos und Wirklichkeit*. Berlin: Second Sight Books. ISBN-10. 3935684118

¹⁴ INTROVIGNE, Massimo (2016). *Satanism: A Social History*. Leiden: Brill press. ISBN: 978-90-04-24496-2

¹⁵ TEMPEL, J. van der, MOODLEY, R. Spontaneous mystical experience among atheists: meaning-making, psychological distress, and wellbeing. *Mental Health, Religion & Culture* [online]. 2020, 23(9) [cit. 2022-02-05]. Dostupné z <https://doi.org/10.1080/13674676.2020.1823349>, 789–805.

¹⁶ STRONGE, S., BULBULIA, J., DAVIS, D. (2020). Religion and the Development of Character: Personality Changes Before and After Religious Conversion and Deconversion. *New Zealand, Social Psychological and Personality Science*, 12(3):194855062094238

Výzkumný problém a cíle výzkumu

Ve svém longitudinálním výzkumu autoři Stronge, Bulbulia, Davis (2020) dokumentují, že po konverzi participantů ke křesťanství došlo k nárůstu poctivosti, pokory, uvědomělosti a neuroticismu. Na základě těchto výsledků vzniká pro autora studie vědecký problém, zda věřící nepersonifikovaných alternativních náboženských hnutí budou vykazovat nějaké osobnostní změny anebo specifické charakterové rysy.

V souladu s účelem výzkumu autor stanoví další úkoly: analýzu a interpretaci výzkumu v oblasti alternativních náboženství a v oblasti New Age, realizaci psychologického kvantitativního výzkumu a formulaci výsledků.

Cílem výzkumu je identifikace určitých psychologických faktorů osobností respondentů praktikujících alternativní víru včetně New Age.

Na základě vědecké analýzy zdrojů autor formuluje následující hypotézy:

H1: Praktikující New Age se pravděpodobně nevyznačují zvýšenou mírou extroverze.

H2: Respondenti praktikující New Age mají nízkou úroveň neuroticismu.

Metoda výzkumu

Sběr dat se provádí prostřednictvím psychologické metody Pětifaktorový osobnostní dotazník McCrae-Costa nebo velká pětka v adaptaci A. Chromova.

Podle R. McCrae a P. Costy je, na základě faktorové analýzy vybraných pět nezávislých proměnných, jako neurotismus, extraverte, otevřenost zkušenostem, spolupráce a svědomitost, zcela dostačující pro adekvátní popis psychologického profilu osobnosti.

Pětifaktorový dotazník je soubor, který se skládá ze 75 v opačném smyslu spárovaných výroků, charakterizujících lidské chování. Stimulační materiál má pětikrokovou Likertovu hodnotící stupnici (-2; -1; 0; 1; 2), kterou lze použít k měření závažnosti každého z pěti faktorů (extraverte – introverte; připevnění – izolace; sebekontrola – impulzivita; emoční nestabilita – emoční stabilita; expresivita – praktičnost). Závažnost každého ze 75 spárovaných příkazů se určuje pomocí výše uvedené hodnotící stupnice.

Metoda je adaptovaná na běloruskou, ruskou a ukrajinskou populaci, což odpovídá cílům a výběrovému vzorku tohoto výzkumu.

Šetření daného výzkumu se zúčastnilo celkem 27 respondentů s běloruskou, ruskou a ukrajinskou státní příslušností, které nepatří k žádné etnické menšině. Celkem 27 účastníků výzkumu tvoří klienti mužského a ženského pohlaví praktikující okultismus, New Age a další alternativní duchovní směry. 19 respondentů tvoří ženy a zbylých osm muži. Průměrný věk dotazovaných je 29,5

roku, 24 respondentů výběrového vzorku uvádí vysokoškolské (případně vyšší odborné) vzdělání, zbývající tři mají titul Bc. (viz graf č. 1).

Z uvedeného výběrového vzorku se tři respondenti hlásí k satanismu, jeden k šamanismu, čtyři dotazovaní praktikují okultismus a astrologii, deset respondentů vyznává ekoteistické kultury a devět se hlásí k pohanství.

Studie se mohli účastnit pouze respondenti splňující specifická kritéria, což vylučuje účast respondentů, kteří neodpovídají cílům daného výzkumu. Pro Teistický satanský řád jsou taková kritéria, že satanisté musí mít jednoznačné učení ve formě písemných pramenů, musí mít organizační strukturu a internetové stránky a musí vyznávat Teistický satanismus více než čtyři roky. Ostatní členové splňují totožné požadavky v rámci svých výše uvedených hnutí.

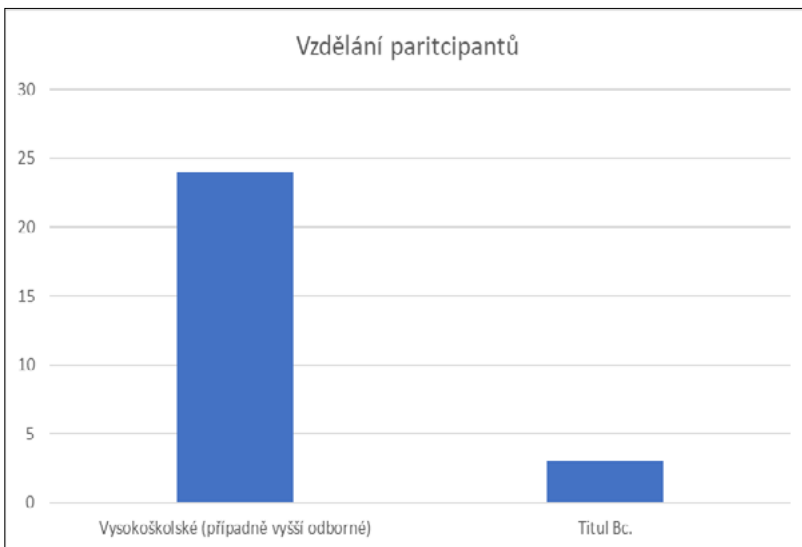
Na základě obdržených odpovědí bylo odmítnuto 14 respondentů a vybráno 27 respondentů vyhovujících cílům studie, kteří pak mohli přistoupit k plnění dalších úkolů v rámci daného výzkumu.

S účely výzkumu byli účastníci seznámeni prostřednictvím informovaného souhlasu, který předcházal vlastnímu vyplňování dotazníku. Výzkum probíhal mezi 10. listopadem 2021 a 31. lednem 2023 a byl realizován způsobem elektronického sběru dat prostřednictvím Google Forms.

Analýza a interpretace výsledků

V grafu č. 1 jsou znázorněny získané výsledky týkající se vzdělání respondentů.

Graf č. 1: Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů praktikujících New Age

Pro realizaci daného výzkumu autor používá kvantitativní přístup. Následná zpracování údajů respondentů kvazi-náboženských hnutí jsou získána dle pětifaktorového osobnostního dotazníku Velká pětka amerických psychologů R. McCrae a P. Costy v adaptaci A. Khromova. Data jsou přeložena v souladu s metodickým klíčem a připravena pro statistické zpracování.

Dále autor výzkumu provádí primární statistické zpracování a zjišťuje číselné charakteristiky odpovědí umístěných v každém sloupci. Jsou to průměr, hodnota, modus a medián. Tyto charakteristiky umožňují autoru pozorovat hlavní tendence pro každý faktor ve vzorku celkem. Dále autor dokazuje, že při konstrukci intervalů spolehlivosti platí zákon normální distribuce.

Za prvé, průměr, modus a medián jsou si velmi blízké.

Za druhé, hodnoty excesů a asymetrie v absolutní hodnotě prakticky ve většině případů nepřesahují jednu a jsou menší než dvojnásobek hodnot jejich standardních odchylek.

Dále autor vytváří intervaly spolehlivosti proto, že na rozdíl od průměrných hodnot poskytuje tento způsob zpracování dat poskytuje objemnější obraz získaných výsledků (tabulka č. 1).

Tabulka č. 1: Intervaly spolehlivosti

Faktor	Dolní hranice intervalu spolehlivosti	Průměrná hodnota	Horní hranice intervalu spolehlivosti
první	-10,11	-2,52	5,07
druhý	-13,87	-7,00	-0,13
třetí	-9,03	-2,56	3,91
čtvrtý	-8,20	-1,85	4,50
pátý	-10,30	-4,48	1,34

Na základě statistické analýzy došel autor článku ke zjištění, že všech 27 respondentů studie má nízkou úroveň faktorů neuroticismu a extroverze, což znamená, že hypotézy H1 a H2 jsou potvrzeny.

Diskuze

Pro ověření výše uvedených hypotéz vychází autor článku z předchozích multidimenzionálních studií a osobního předpokladu, že lidé praktikující tak mozaikovitý a nespecifický systém vír patřících do New Age, pravděpodobně nebudou mít vysoké skóre, což může být způsobeno absencí personifikovaného boha, nedostatkem tradic a náboženských vzorců chování, které předváděli svatí.

Na tomto základu autor článku upozorňuje na signifikantní rozdíl mezi svým výzkumem a výsledky longitudinální studie Stronge, Bulbulia, Davise (2020) prováděné v průběhu devíti let (2009–2017) na Novém Zélandu, které dokumentují trvalé změny identity věřících. Autor článku se domnívá, že tyto změny ovlivnilo křesťanství, jehož katolická a pravoslavná větev jsou personifikovanými náboženstvími, a na rozdíl od New Age mají přísnou hierarchii a objektivně jasný symbol víry.

Pro účely uceleného výzkumného přehledu je namístě zmínit výzkum Lace (2019) týkající se pětifaktorového modelu osobnostních rysů a sebeovládání, náboženství a spirituality. Daného výzkumu se zúčastnilo 1037 respondentů, z toho 332 mužů a 705 žen. Výběrový vzorek respondentů ženského pohlaví byl rozdělen do čtyř podskupin na náboženské, (n) nenáboženské a neduchovní, (s) duchovní, (b) náboženské a duchovní. Podskupina náboženských respondentů vykazovala nejnižší úroveň otevřenosti, přívětivosti, neurotičnosti a nejvyšší úroveň extroverze. Nereligiózní (n) podskupina respondentů prokázala nejvyšší míru neurotičnosti. Duchovní (s) podskupina vykazovala nejvyšší úroveň otevřenosti.

Mezi respondenty mužského pohlaví prokázala podskupina náboženských mužů nízkou míru otevřenosti. Podskupina (b) náboženských a duchovních respondentů prokázala vyšší úroveň extroverze než (n) podskupina neduchovních ani náboženských. V (s) podskupině duchovních respondentů je stanovena vysoká míra otevřenosti. Je důležité poznamenat, že muži se častěji než ženy nepovažovali za nábožné ani duchovní.¹⁷

S ohledem na výše uvedené výsledky výzkumu autor článku upozorňuje, že dynamika pohlaví věřících respondentů ve studii Lace (2019) je totožná s aktuální studií autora a vykazuje převahu věřících ženského pohlaví nad mužským. Dle úhlu pohledu autora článku je pravděpodobné, že je to způsobeno výraznější ženskou emocionalitou a větším počtem zkoumaných respondentů, což v této studii nebylo možné ověřit z důvodu vyloučení 17 respondentů. Autor článku zdůrazňuje, že výzkumy Lace (2019) a Harrisa, Howella, Spurgeona (2018) zaměřují hlavní pozornost především na vztah mezi náboženstvím a psychologickými rysy respondentů.¹⁸

Dle názoru autora článku sdílejí tyto studie společnou metodologii a cíle, na základě čehož si badatelé kladou podobné otázky a poskytují podobné odpovědi týkající se korelace mezi náboženstvím a rozdíly v osobnostních rysech

¹⁷ LACE, J. W. & HANDAL, P. J. (2019). Identifying an empirically-derived 10-item religiousness measure from Lipsmeyer's personal religious inventory: Psychometric properties of the PRI-10. *Pastoral Psychology*, 68(3), 271–284. doi: <https://doi.org/10.1007/s11089-018-0852-y>

¹⁸ HARRIS, K. A., HOWELL, D. S. & SPURGEON, D. W. (2018). *Faith concepts in psychology: Three 30-year definitional content analyses*. *Psychology of Religion and Spirituality*, 10(1), 1–29. doi: 10.1037/rel0000134

respondentů obou pohlaví, kteří se identifikují jako pouze nábožné, pouze duchovní, anebo neduchovní ani nábožné. Nutno říci, že to je signifikantní rozdíl mezi dosavadním výzkumem autora článku, který je způsoben diametrálním náboženským přesvědčením výběrových souborů respondentů. Zmínění autoři provádějí výzkum na respondentech, kteří nemají vztah k New Age proudům anebo k jiným dle Kuchuka „pozdně koloniálním transnacionálním hnutím“.¹⁹

V této souvislosti je třeba zdůraznit, že dle názoru autorů Chena, Cowdena a Streiba „lidé, kteří se sami označují za převážně duchovní, tvoří významnou a pevnou součást náboženského prostředí“ (Chen, Cowden, Streib, 2023, 1). Na tomto základě by pro autora článku, za účelem lepšího pochopení praktikujících New Age hnutí a dalších nepersonifikovaných alternativních náboženství, mohly být další výzkumy zaměřeny na přesnou formulaci a hledání odpovědi na otázky:

Jaká vnitřní kritéria pomáhají člověku označit svou spiritualitu?

Proč lidé zůstávají duchovní, ale nehlásí se k oficiálním náboženstvím?

Jaké faktory ovlivňují duchovního člověka, aby přijal oficiální náboženství?

Závěr

Výsledky studie představitelů praktikujících nepersonifikované alternativní náboženství neodhalily žádné specifické psychologické rysy ve struktuře osobnosti zkoumaných respondentů. Je však třeba poznamenat, že z hlediska nejrůznějších názorů v oblasti šamanismu, pohanství, satanismu, astrologie, okultismu a jiných ekoteistických kultů, je vzorek respondentů spokojen s podmínkami své alternativní víry, o čemž svědčí jejich čtyřletá náboženská praxe. Autor článku může podotknout, že dle Tempela, Moodleyho (2020) spontánní mystické zážitky u věřících jedinců obvykle posilují již existující přesvědčení a jsou spojeny s lepší pohodou, různou mírou a délkou trvání psychického stresu, zejména ve vztahu k negativním reakcím sociálního okolí.

¹⁹ KUCHUK, Nika (2021). *Genealogies of Transnational Religion: Translation, Revelation, and Discursive Technologies in Two Female Gurus of Esoteric Vedanta*. USA, University of Toronto. Kap. 4, str. 2.